

Kántor Lajos irodalomtörténeti és kritikai portyázásai

KORUNK: AVANTGARDE ÉS NÉPISÉG

Kántor Lajos a romániai magyar irodalomtörténetírás és kritika, valamint színi-bírálat talán legerényebb munkása. Alig múlt negyvenéves, s pályájának eddigi eredményeit tucatnyi önálló könyv jelzi. Munkásságában példás egységben mutatkozik az irodalom, képzőművészet és színház iránti érdeklődés, s hasonlóképpen békésen megfér egymás mellett a filológiai tanulmány és a napi kritika vagy reflexió, a magyar irodalom történetének kutatása és napjaink irodalmának kritikai elemzése. 1970-ben megjelent *Alapozás* című tanulmánykötetében — korai cikkeinek gyűjteménye, majd Madách és Móricz könyve után — összegzi a maga alapozását, és megjelöli szemléleti horizontját is: egyesíteni igyekszik a közönségszolgálatot, az eredeti kutatást és az eddigi eredmények közvetítését. Ebben a hármas övezetben jelöli meg a jellegzetesen romániai magyar irodalomtörténetírás sajátos igényeit. Ezek a szempontok messzemenően érvényesültek Láng Gusztávval közösen írt romániai magyar irodalomtörténetében, mely oly heves vitát kavart, félszáznál több hozzászólást, bírálatot váltott ki, majd újabb kiadást is hamar megérve — akadémiai díjjal megbecsülve — vált a romániai magyar irodalom ismeret közismert alapkönyvévé. Már az irodalomtörténeti összefoglalás is szükségessé tette, hogy Kántor Lajos és Láng Gusztáv állást foglaljon a hagyomány és modernség ügyében, a hatvanas években erősen zajló „gyökér-vitá”-ra is ad választ *A romániai magyar irodalom története* (1971, 1973).

Kántornak az *Utazás a gyökerek körül* című könyve (1972) mégis meglepetés volt: nemcsak színházi, képzőművészeti és irodalmi ismereteinek bőségével, az ismeretátadás szellemességével, hanem szemléletének kapcsolatteremtő erejével is. Következtesen tág horizonttal szellemesen szőgyeníti meg a szándékos szembeállítását avantgarde-nak és népiségnek, modernségnek és hagyománynak. Ezt a modern művészetekről írt útirajzot folytatja később, 1979-ben a *Gyökér és szárny* című könyvében. Közben 1959 óta egyik szerkesztője a Korunknak. E folyóirat elődjének, a Gaál Gábor szerkesztette „klasszikus Korunk”-nak méltán tulajdonít fontos szerepet a két világháború közötti magyar szellemi élet progresszív törekvéseiben. A „klasszikus Korunk” alapos tanulmányozását a modern képzőművészet iránti érdeklődésével összekapcsolva írta meg *Kép, világkép. A régi Korunk az új művészetért* című alapvető, filológiai teljesítményként is impozáns művét (1977). 1963-as Forrás-kötete (*Írástól — emberig*) óta írt kritikáiból válogatta *Korváltás* (1979) című könyvének anyagát, színbírálatait pedig *A megtalált színházban* gyűjtötte össze (1976). Ezek mellett csak a legutóbbi időben három fontos könyvet szerkesztett és látott el alapos előszóval (*Móricz Zsigmond közöttünk, Szilágyi Domokos: Kényszerleszállás, Szabédi László: Enyém ez a történelem*). Imponálóan gazdag ez a bár jelzesserű lista; a szemléleti, érdeklődésbeli tágasság mellett azt is sejteti, hogy volt miből válogatnia Kántor Lajosnak a Magvető Kiadó *Elvek és utak* című sorozata számára.

A *Korunk: avantgarde és népiség* — az *Alapozással* kapcsolatban jelzett elvek váltakozó megvalósítása mellett — három lényeges vonással szerveződik egységes koncepcióba: bizonyítása annak, hogy az avantgarde és népiség, hagyományhoz való kötődés nem kizárják, hanem feltételezik egymást a korszerű irodalom- és életszemléletben. Alapos utánanézésrel, ha kell fáradságos filológiai kutatásokkal újra meg kell vizsgálni az irodalomtörténet megállapításait, mert irodalomtörténetírásunk tele van hamis klisékkel, s ezektől csak alapos munkával lehet megszabadulni. A történelmi perspektívák, az erősen történelmi aspektusú vizsgálódások igazi értelme abban

nyilvánul meg, ha szükségképpen elvezetnek mai gondjainkhoz, a mai ember világképének formálásához, egyszerűen: a história igazi értelme a mában van. Ezek az elvek, törekvések nem a tanulmányokra aggatott díszként állnak előttnél Kántor Lajos írásában, hanem módszeréből és vizsgált témáiból természetes gondolati, esztétikai folyamánként bontakoznak ki. S éppen ez erősíti igazán hitelüket, hiszen az említett törekvések különben nem újak, a baj inkább gyakorlati megvalósulásukkal szokott lenni. Kántor Lajos könyvének fő érdeme éppen a következetes alkalmazásban, a törekvések gyakorlati működtetésében van. Mottószzerűen kiemelt esszéje, a *Babonák ellen* egyszerre, szinte modellszerűen példázza az összetett irodalomszemlélet elkerülhetetlen szükségét — az említett vonatkozásokban. A romániai magyar irodalom nagy lendületvételét történeti összefüggésekben magyarázza, a kiemelkedő műveket az avantgarde és a népi ösztönzések szintézisével jellemzi. Amit a *Babonák ellen* fölvilágít, azt a kötet egésze bőséggel dokumentálja, érvelően bizonyítja.

Kántor Lajos három, témakör és módszer tekintetében egymástól világosan elkülönülő ciklusra osztja könyvét: *Korunk és avantgarde — közlő; Életművek tükrében; Népiség és avantgarde: korunk*. Az első fejezet a régi *Korunk* és az új művészetek kapcsolatának rendkívül alapos, filológiaiag úttörő felmérését adja, centrumában a *Kép, világkép* című, korábban önálló könyvként is megjelent tanulmánnyal. Ezt szerencsésen egészítik ki a *Genius* nevű folyóiratról és Dienes László avantgarde-felfogásáról, illetve Gaál Gábor publicisztikájáról szóló tanulmányok. A *Kép, világkép* hatalmas filológiai apparátussal — eredeti megjelenését több mint négyszáz jegyzet kísérte! — tág horizontú összehasonlításokkal, kitekintéssel elemzi a régi *Korunk* és a képzőművészetek kapcsolatát, s meggyőzően jut arra az eredményre, hogy „a konstruktivizmus, a Bauhaus és a design esztétikai problémái világszínvonalon, késések nélkül, sőt néha úttörően tűntek fel a *Korunk*-ban”. Ezt a folyóirat nem elszigetelt képzőművészeti tájékozódásként hozta, hanem a korszerű művelődés igényei szerinti tágabb koncepció egyik alapvető törekvéseként, melynek lényege és mai vonatkozása szétválaszthatatlan: megtenni az utat „a szeletembertől az egyetemes emberig?”

Az *Életművek közlő* ciklusba azokat az irodalomtörténeti esszéit gyűjtötte, melyek többnyire egy-egy alkalomhoz, évfordulóhoz kapcsolódnak. Az ihlető alkalom számvetésre, szembenezésre készítette. Gyakran érezzük egy-egy évforduló táján azt a belső lelki kényszert, hogy fölmerjük, mit jelent nekünk egy-egy klasszikus vagy kortárs életműve. Nem az évfordulós divatra, hanem a belső szükségre gondolok most. Ez a lehető legnehezebb műfaj. A nehézség abból adódik, hogy az ilyen tanulmányokban gyakran túl sok az, amit újra elmondunk. Ebbe a csapdába Kántor Lajos is beleesik. A „közönségszolgálat”, az „eddigyi eredmények közvetítése” nagyobb teret kap — Babitsról, Szabó Lőrincről, József Attiláról, Illyés Gyuláról, Radnótiáról, Tamásiról stb. szólva —, mint az „eredeti kutatás”. Máskor aránytalanság kedvetlenít. Horváth Imréről például ötven lapon értekeznek, a terjengősség szürkíti jó megfigyeléseit. Találón jellemzi Horváth Imre lírai miniatűrjeinek esztétikai természetét, máshelyt azonban a laza szöveg nehézkessé, szinte félreérthetővé válik. Utal például Horváth Imre fordítójára, aki „a metaforák, hasonlatok és jelzők csaknem teljes kiiktatását tapasztalja az érettebb versekből — a gondolat pontos megfogalmazása lényegesebb számára a hiú díszítgetésnél”. Olyan esztétikai képtelenség — mert szembeállítás — ez, mely — még a korai, 1963-ból való tanulmányban is — teljességgel idegen Kántor Lajos szemléletétől. Ezzel szemben mint kitűnő ellenpéldát említem a *Balogh Edgár útja az irodalomhoz — vagy a közügyre váltható írásbeliség* című remek szemléletösszegző kritikai esszéjét: példás belső arányosságával, sűrű szövéssel, kritikai szempontjaival egy nehezen skatulyázható egyéniségről ad eleven és meggyőző képet. Meg kell jegyezni a teljes igazság kedvéért, hogy a klasszikusokról írt tanulmányaiban az „újraelmondás” szürkítő veszélyét kivétel nélkül egy-két új vagy elhanyagolt szempont következetes alkalmazásával igyekszik elkerülni, mindig fölrajzol néhány új vonást is a képre.

A könyv utolsó fejezete a mai romániai magyar irodalom közép- és fiatalabb

generációjának néhány kiemelkedő képviselőjét elemzi a felfedezés örömeivel és jövőt építő kritikai körültekintéssel. A ciklus élén álló két írás (*Táj és világ gondja* — *Az avantgarde értelmezése*) egyként vallja Kántor Lajosnak azt a rokonszenves törekvését, hogy az avantgarde-hagyományt aktívabb részévé kell emelnünk mai irodalmunknak, másrészt, hogy egyetemes értékek teremtésére csak specifikumaink megőrzésével, felemelésével juthatunk. Főképpen pedig azt, hogy ez a két törekvés szembe nem állítható egymással. A szembeállításnak, egymás elleni kijátszásnak nyoma sincs ezekben a tanulmányokban, pedig a címkéző, kliséző hajlam a témák szerint e felé is iparkodna, s elválasztaná Kányádit, Farkas Árpádot, Kocsis Istvánt, Sütő Andrást Szilágyi Domokostól, Lászlóffy Aladártól... Kántor ehelyett a romániai magyar avantgarde „erdélyiségét” méltatja, Kányádi lírájában a tájélmény és az időélmény viszonyát elemzi, Lászlóffy Aladár „kemény józansággal” jellemezhető költészetében a „melegség” megjelenését értékként jegyzi, Szilágyi Domokos költészetét a játék és tragikum összefüggéseiben elemzi... Egyes nézeteivel lehetne vitázni, másokat érdemes lenne továbbgondolni, de az bizonyos, hogy az alkotók és művek jellegét és értékét ezek a tanulmányok megnyugtatóan minősítik. (*Magvető.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Kis Pintér Imre: Helyzetjelentés

Sajátos osztottságú Kis Pintér Imre tanulmánykötetének szerkezete: a főrzsét — látszólag vitatható módon — könyvkritikák adják, s a cím is inkább pillanatnyiságot, metszetszerűséget sugall. Mielőtt azonban bárkiben is rosszízű sejtések derenghetnének föl, szögezzük le mindjárt, ezek a kritikák a lehető legnagyobb kockázatot vállalták azzal, hogy kibontakozó, alakulófélben levő, vagy esetleg azóta teljességgel elakadt pályákat tettek mérlegre. Sőt, vállalták az irodalomtörténeti szempontú értékelést, a nemzedéki szemle műfaját, ama komplex, ma még az irodalom határain túl is sokatmondó jelenség körében, amelyet „fiatal irodalomnak” szokás nevezni. Ezek az írások ugyanis nemcsak egységes koncepciót, sokszempontú megközelítésformákat mutatnak, még csak nem is pusztá dokumentumai egy fiatal irodalomtörténész első pályaszakaszának, hanem együttvéve kiiktathatatlan tényezői a hetvenes évek irodalomfejlődésének. Kis Pintér Imre írásai nem egyszerűen színvonalas reflexiók a fiatal irodalom műveire: kritikái munkásságának nyomai ott vannak a műveken is, érezhetően módosította, formálta, azaz, jelentős részben befolyásolni tudta ezt a folyamatot — s e tekintetben Kis Pintér valószínűleg egyedül áll a fiatal kritikusok mezőnyében. Ha manapság nem volna némi pejoratív mellékjelentése a szónak, irodalomszervezői tevékenységről is beszélhetnénk, feltéve, hogy mindezt kizárólag még a kritikai mű jó értelemben vett hatóerejére, a belőle sugárzó személyes tekintélyre lehetne korlátozni. Tanulmányainak egy része (Vas Istvánról, Nagy László pályakezdéséről, Csoóri Sándorról, illetve Déry és Szentkuthy regényeiről) tehát nem azért tagozódik be a kritikák sorába, mintha a témák irodalomtörténeti súlya volna azonos, hanem mert az egyes írások funkciói között állnak fenn valóságos arányok.

A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején kibontakozó nemzedéki irodalmi hullámnak nyilvánvalóan része van abban, hogy Kis Pintér számára a kritika a kultúra formálásának egyik hangsúlyosan aktív eleme lett, melynek hitele az értékelés tárgyilagosságán, a magatartás erkölcsi vonásain áll vagy bukik: „A művész képzelhet magának eszményi akusztikát, ám a kritikusnak most kell és a meglévő közegben hatnia. Ténykedését a hatása talán még az igazánál is jobban minősíti.” (*Mozgó Világ, 1978/3.*) Az aktív funkcionális elem kiemelése nemcsak abban mutat